

BIJDRAGE

JOS MONBALLYU

FRANS VAN CAUWELAERT ALS ADVOCaat IN STRAFPROCESSEN TEGEN VLAAMSE ACTIVISTEN. DEEL 1

1. INLEIDING

Over Frans Van Cauwelaert is al heel veel geschreven en het meeste daarvan door Lode Wils die hem zelfs betitelde als de *'Messias voor Vlaanderen'* en de *'Schepper van Nederlandstalig Vlaanderen'*.¹ In al die publicaties behandelen de auteurs uitgebreid zijn Antwerpse, Vlaamse en Belgische politieke loopbaan, maar zijn optreden als advocaat² tijdens de strafprocessen van Vlaamse activisten³ voor en na de Wapenstilstand van 11 november 1918 komt amper aan bod.⁴ Nochtans heeft ook

---

1 L. Wils, *De Messias van Vlaanderen. Frans Van Cauwelaert 1880-1910*, Antwerpen, 1980; L. Wils, *Cauwelaert, Frans van* (Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek 10 januari 1880 - Antwerpen 17 mei 1961), in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (NEVB), Tielt, 1998, pp. 696-703; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert en de barst van België*, Antwerpen, 2000; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen door Koning Albert I. Een tijdbom onder België*, Antwerpen, 2003; L. Wils, *Burgemeester Van Cauwelaert 1923-1932, schepper van Nederlandstalig Vlaanderen*, Antwerpen, 2005; L. Wils, *Frans Van Cauwelaert 1932-1961. Triomf, val en wederopstanding*, Antwerpen, 2009.

2 Zie bijvoorbeeld: L. Wils, *Frans Van Cauwelaert afgewezen* [...], pp. 40-41.

3 Activisme wordt hier gebruikt in zijn ruimere betekenis, namelijk voor al diegenen die zich tijdens de oorlog actief bleven inzetten voor de uitbreiding van de rechten van de Vlamingen. Over de verschillende betekenissen van het activisme, zie J. Monballyu, *Het uur van de vergelding. Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger* (23 januari tot 30 juni 1919). Deel 1, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 69, 2010, nr. 4, pp. 309-310.

4 Juridisch liep de Eerste Wereldoorlog in België tot 30 september 1919, zijnde de dag dat een K.B. van 2 juli 1919 (*Pasinomie*, 1919, p. 273) het Belgische leger op voet van vrede zette. Over de staat van oorlog naar Belgisch recht, zie W. Ganshof van der Meersch & M. Diderich, *Les états d'exception et la Constitution belge*, in: *Annales de droit et de sciences politiques*, 13, 1953, p. 65.

dat optreden in naoorlogse periode bijgedragen tot zijn reputatie als hardnekkige verdediger van de Vlaamse belangen en verkreeg hij hiervoor niet alleen binnen maar ook buiten de Katholieke partij veel waardering.⁵

Van Cauwelaert werd geboren op 10 januari 1880 in Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek en begon zijn studies in de rechten in Leuven pas op de leeftijd van 29 jaar.⁶ Op 16 oktober 1913 promoveerde hij in Leuven tot doctor in de rechten en op 27 oktober 1913 legde hij zijn eed af als advocaat voor het hof van beroep in Brussel. Drie dagen later werd hij ingeschreven op de lijst van de stagiairs bij de balie van Antwerpen met eerst Max Bausart⁷ en later Hector Lebon⁸ als stagemeeester. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vluchtte hij naar Nederland en kon hierdoor zijn stageverplichtingen niet meer naleven. Gedurende heel de oorlog bleef hij daarom ingeschreven op de lijst van de stagiairs-advocaten. Pas vanaf het gerechtelijk jaar 1919-1920 werd hij ingeschreven op het tableau van de Antwerpse advocaten. Op zijn vraag werd hij vanaf 1 september 1936 van dit tableau weggelaten en verkreeg hij de titel van ere-advocaat. Al voor de oorlog was hij lid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers.⁹

---

5 R. Van Cauwelaert & F.-J. Verdoodt (red.), *1897 was een, heerlijk jaar. Een bloemlezing uit twintig jaar Wetenschappelijke tijdingen*, Kalmthout, 2015, p. 265.

6 Voordien studeerde hij thomistische wijsbegeerte, natuur- en geneeskunde in Leuven en doceerde hij een tijdje experimentele en pedagogische psychologie aan de universiteit in Freiburg: L. Wils, *Cauwelaert, Frans van [...]*, p. 696.

7 Max Bausart was al in zijn studententijd Vlaamsgezind en was de eerste die bij het hof van beroep in Brussel vroeg om zijn eed als advocaat in het Nederlands af te leggen, wat hem werd geweigerd. Begin 1892 was hij enkele maanden volksvertegenwoordiger voor de Meetingpartij. Hij was stafhouder van de balie van Antwerpen in 1887-1888, in 1891-1892 en in 1914-1915 tot zijn dood op 12 maart 1915: L. Wils, *Bausart, Max* (Hoogstraten 2 februari 1841 - Antwerpen 12 maart 1915), in: NEVB [...], p. 397; J. Verstraete, *Geschiedenis van de Vlaamse conferentie bij de balie van Antwerpen. De openingsrede 1906-2006*, in: *Vlaamse conferentie bij de balie van Antwerpen. 100 jaar. Openingsredes*, Brussel-Gent, 2006, p. 16.

8 Hector Lebon was in 1885 in Leuven de medestichter en eerste ondervoorzitter van het Vlaams Rechtsgenootschap. Hij was de eerste die voor het hof van beroep in Brussel als advocaat zijn eed in het Nederlands aflegde. Hij stichtte de Vlaamsche Christene Volkspartij en geraakte in 1896 als daensist bijna in het parlement verkozen: H. Landuyt & N. Wouters, *Lebon, Hector* (Zottegem 22 november 1863 - Antwerpen 27 oktober 1935), in: NEVB [...], pp. 1808-1809.

9 Antwerpen, Archief orde van advocaten Antwerpen, Livre des procès-verbaux du conseil de discipline de l'ordre des avocats 1913-1914, conseil de discipline du 30 octobre 1913, p. 4; Verslagboek zittingen Raad van de orde 1935-1936, zitting tuchtraad 16 juni 1936, p. 138; Verslagboek zittingen Raad van de orde 1936-1937, zitting tuchtraad 8 oktober 1936, p. 17; Verslagboek zittingen Raad van de orde, 1936-1937, zitting tuchtraad 28 november 1936, p. 32. Deze gegevens werden ons verstrekt door advocaat Jan Verstraete, oud-stafhouder van de balie van Antwerpen, waarvoor onze dank.

^ Frans Van Cauwelaert, s.d. [ADVN, VPR 1610]

In die Kamer van Volksvertegenwoordigers had Van Cauwelaert het pas op 25 januari 1921 over de strafrechtelijke repressie van Vlaamse activisten.¹⁰ Terugblikkend op de voorbije repressie betoogde hij daarbij dat zij om meerdere redenen grotendeels haar doel had gemist. Dit was vooreerst het geval omdat zij geschiedde op grond van een juridisch heel betwistbare¹¹ noodwetgeving die bovendien soms heel streng werd toegepast, waar het in dergelijke twijfelgevallen eerder was aangewezen om dit mild te doen. Als voorbeelden van een milde bestraffing verwees

— 10 *Annales parlementaires, Chambre*, 1920-1921, pp. 381-384.

11 Meer over het betwistbare karakter van die noodwetgeving bij J. Monballyu, The force of law of decree-laws in Belgium during and after the First World War, in: *The Legal History Review*, vol. 83, 2015, pp. 248-287.

Van Cauwelaert naar de veroordelingen (op 18 december 1920) door het hof van assisen van Brabant van Maurits Josson en van Lodewijk Van den Peerenboom.¹² Als voorbeelden van een strenge bestraffing verwees Van Cauwelaert naar de veroordelingen door het hof van assisen van Gent van diegenen die als professor of lector hun medewerking hadden verleend aan de activistische universiteit van Gent en die helemaal niet de mentaliteit van een landverrader hadden. Meer specifiek verwees Van Cauwelaert hiervoor naar de veroordeling (op 17 juli 1920) van Juliaan Mees tot een gevangenisstraf van twee jaar omdat hij in 1917 een beperkte leeropdracht aardrijkskunde aan de universiteit van Gent aanvaardde. Nochtans profiteerde hij er gedurende die zeven maanden van zijn lectoraat ook van om tijdens zijn reizen tussen Bornem en Gent, op gevaar voor zijn vrijheid en zijn leven, de geschreven correspondentie te verzorgen tussen één van de hoofden van de Belgische spionagedienst die gevangen zat in Gent en zijn opvolger in Temse.¹³ Een ander voorbeeld van een strenge bestraffing was volgens Van Cauwelaert de veroordeling (op 20 november 1920) door het krijgshof van sergeant-vrijwilliger Jozef Denteneer tot een gevangenisstraf van twee jaar, omdat hij had deelgenomen aan slechts één activistische meeting. Tijdens de eerste dagen van de oorlog was hij nochtans al door een kogel in zijn hoofd voor 80% verlamd geraakt aan zijn onderlijf en beide benen.¹⁴

Een tweede reden waarom de activistenprocessen volgens Van Cauwelaert grotendeels faalden, was dat deze, in wezen politieke, processen aanvankelijk werden toevertrouwd aan de krijgsraden. Die krijgsraden waren hoofdzakelijk samengesteld uit officieren die van nature of door hun beroep onvermijdelijk geneigd waren om het misdadig karakter van sommige feiten te overdrijven en anderzijds te weinig vertrouwd waren met de verschillende gedachtenstromingen in de maatschappij om billijk te vonnissen in dergelijke processen. Hierdoor werden sommige personen veel te streng gestraft. Dat was volgens Van Cauwelaert on-

---

12 Hoewel beiden lid waren van de Raad van Vlaanderen, veroordeelde het hof van assisen van Brabant hen op 18 december 1920 slechts tot een gevangenisstraf van twee jaar: J. Monballyu, *Slechte Belgen! De repressie van het incivisme na de Eerste Wereldoorlog door het Hof van Assisen van Brabant*, Brussel, 2004, pp. 62-63, 67-68 en 221.

13 Gent, RA, R 81, Arrestboek hof van assisen, 50, arrest 3304. Meester Emiel Schiltz was zijn advocaat.

14 Volgens het krijgshof nam Denteneer in september 1918 in Mechelen in zijn uniform van het Belgische leger deel aan een meeting van de 'Vlaamsche Frontpartij' waarop Karel De Schaepdrijver en Leo Van Cleemputte spraken over de zelfstandigheid van Vlaanderen en de slechte behandeling van de Vlaamse soldaten in het Belgische leger. Denteneer nam op die meeting zelf niet het woord, maar had toen wel duidelijk zijn sympathie betoond voor de woorden van De Schaepdrijver en Van Cleemputte. De krijgsraad van Antwerpen-Limburg sprak Denteneer op 18 juni 1920 vrij van een inbreuk op artikel 118bis Sw. en artikel 15 MSw., maar het krijgshof veroordeelde hem op 20 november 1920 tot een gevangenisstraf van twee jaar. Het Hof van Cassatie verwierp zijn cassatieberoep op 1 februari 1921: Brussel, ARA 2, Depot J. Cuvelier Dossiers krijgshof 1915-1954, doos 196 B, dossier 581; Ibidem, Minuten Arresten krijgshof 1849-1940, register 121, arrest 581.

der meer het geval voor Robert De Waele die (op 23 januari 1919 door de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier) tot de doodstraf werd veroordeeld wegens het aanvaarden van een lectoraat aan de activistische universiteit.¹⁵ Een derde bron van kritiek was de onevenredigheid tussen de verschillende vonnissen, waardoor sommige uitspraken de indruk gaven dat zij willekeurig of partijdig waren geweest. Als voorbeeld verwees Van Cauwelaert hierbij naar het opvallende verschil tussen de arresten van het hof van assisen van Oost-Vlaanderen in Gent en die van de andere hoven van assisen.¹⁶ Een vierde reden van misnoegdheid vloeide volgens Van Cauwelaert voort uit het feit dat de vervolgingen niet altijd sereen verliepen. In de opwinding van de eerste dagen na de bevrijding zette de Militaire Veiligheid meerdere eerbare personen zomaar gevangen en liet hen pas vrij na maanden zonder dat er intussen ook maar enige strafrechtelijke procedure had plaatsgevonden.¹⁷ Anderen werden wel na een strafrechtelijke procedure vrijgesproken, maar dan nadat zij maanden in de gevangenis waren opgesloten en hierdoor hun maatschappelijke positie en fortuin verloren waren. De vervolging van Wies Moens was hiervan een treffend voorbeeld. Tijdens de 17 maanden dat hij in voorarrest zat, kon men tegen hem slechts een bundeltje van enkele bladzijden samenbrengen en “voor een paar voordrachten waarvan men de inhoud slechts kwalijk kan bepalen” werd hij uiteindelijk (door het hof van assisen van Gent op 10 december 1920) gestraft met een gevangenisstraf van vier jaar.¹⁸ Ten slotte vond Van Cauwelaert ook de schadevergoeding die in activistenprocessen aan de Staat werd toebedeeld, heel onrechtvaardig, zeker wanneer die schadevergoeding willekeurig was bepaald.¹⁹ Indien men in activistenprocessen een dergelijke schadevergoeding aanvaardde, moest men volgens Van Cauwelaert dit ook doen in alle andere strafprocessen, want elke inbreuk op de strafwet verplichtte de Staat tot uitgaven voor het onderhoud van de politie, de Rijkswacht, de rechters, de gerechtelijke ambtenaren enz. Het betalen van dergelijke uitgaven maakte echter al van oudsher deel uit van de plicht van de staat om op kosten

— 15 De krijgsraad van het Groot-Hoofdkwartier veroordeelde Robert De Waele op grond van de artikelen 104-105, 115, lid 5 en 118bis Sw. tot de doodstraf. Het krijgshof verminderde die straf op 10 oktober 1919 tot een buitengewone hechtenis van 20 jaar: J. Monballyu, Het uur van de vergelding [...] Deel 1, pp. 319-323. Hendrik Marck was zijn advocaat.

16 Een overzicht van de arresten van de diverse Vlaamse hoven van assisen is te vinden in J. Monballyu, *Repressie met maat? De omvang en de chronologie van de strafrechtelijke repressie van het Vlaamse burgeractivisme na de Eerste Wereldoorlog*, in: P.A. Tallier & P. Nefors (ed.), *Quand les canons se taisent. En toen zwegen de kanonnen. When the Guns fall Silent. Akten van het internationaal colloquium georganiseerd door het Rijksarchief en het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis* (Brussel, 3-6 November 2008), Brussel, 2010, pp. 353-361.

17 Een voorbeeld van dergelijke willekeurige aanhouding is te vinden in *Een witboek van het Vlaamsche idealisme*, Antwerpen, s.d., pp. 23-30.

18 Het hof van assisen van Oost-Vlaanderen strafte hem op 10 december 1920 met een gevangenisstraf van vier jaar: J. Monballyu, *Repressie met maat? [...]*, p. 358; Gent, RA, R 81, Arrestboek hof van assisen, 50, arrest 3332. Hendrik Borginon was zijn advocaat.

19 Van Cauwelaert bedoelde feitelijk ‘geschat ex aequo et bono’.

van de gemeenschap te zorgen voor de veiligheid en de eerbiediging van de wetten. Het zich burgerlijke partij stellen van de staat in activistenzaken was daarom onverenigbaar met de eeuwenoude geest van het strafrecht en zowel als advocaat en als wetgever wenste Van Cauwelaert zich hiertegen te verzetten. Hij kon zich bovendien niet van de overtuiging ontdoen dat het toekennen van dergelijke schadevergoedingen erop uit was om niet alleen diegenen die zich aan activisme schuldig maakten, maar ook hun gezin voor altijd te gronde te richten.²⁰ Al die beweringen baseerde Van Cauwelaert op zijn ervaringen als advocaat, maar ook op die van bevriende Vlaamsgezinde advocaten, zoals Hector Lebon, Hendrik Borginon, Emiel Schiltz en Hendrik Marck. Uit zijn eigen advocatenpraktijk haalde hij daarbij wel, wellicht om het beroepsgeheim niet te schenden, geen enkel voorbeeld aan.

Of Van Cauwelaert met bovengenoemde beweringen gelijk had, is niet het onderwerp van dit artikel dat zich beperkt tot het overlopen van de strafprocessen²¹ tegen activisten waarin Van Cauwelaert optrad als advocaat en het schetsen van zijn rol in deze processen. In diezelfde periode dat Van Cauwelaert optrad als advocaat in activistenprocessen, leverde hij ook veel inspanningen om allerlei administratieve tuchtmaatregelen ongedaan te maken die kort na de Wapenstilstand aan activistische ambtenaren en onderwijzers waren opgelegd.²² Ook deze inspanningen worden hier niet besproken.

2. VAN CAUWELAERT ALS ADVOCaat IN STRAFPROCESSEN TEGEN ACTIVISTISCHE MILITAIRES AAN HET IJZERFRONT

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN PAUL DAVIDTS

Van Cauwelaert trad al voor de Wapenstilstand van 11 november 1918 op als advocaat van Vlaamse militairen die zich aan het IJzerfront activistisch hadden gedragen. Dat deed hij voor het eerst in het strafproces tegen Paul Davidts²³ nadat

— 20 Meer over deze kritiek op de burgerlijke partijstelling van de Staat bij J. Monballyu, *La justice transitionnelle en Belgique dans les affaires pénales après la Première Guerre mondiale (1918-1928)*, in: *Revue d'Histoire du Droit*, vol. 80, 2012, pp. 476-478.

21 Niet de strafvervolgingen die uiteindelijk tot een buitenvervolgstelling leiden en waarin zijn hulp werd ingeroepen zoals de strafvervolgingen tegen Hendrik Borginon, tegen Jozef Callens, Jozef Heylen en Laurent Spaenenborgs en tegen Jean De Paepe: Antwerpen, Letterenhuis, Archief Frans Van Cauwelaert, 18, 19 en 23.

22 Antwerpen, Letterenhuis, Archief Frans Van Cauwelaert, 15 en 16 en zijn tussenkomst hierover in de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 25 januari 1921: *Annales parlementaires, Chambre*, 1920-1921, pp. 384-386.

23 Werd geboren in Kessel-Lo op 13 januari 1889, was na de oorlog advocaat in Leuven en stelde zich in 1910 voor de Frontpartij kandidaat voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers: G. Durnez, *Davidts, Paul* (Kessel-Lo 13 januari 1889 - Leuven 20 augustus 1963), in: *NEVB*, [...],

die op 25 mei 1918 met uitstel was veroordeeld tot een gevangenisstraf van drie maanden en een geldboete van 100 frank. De krijgsraad van de 1ste legerdivisie sprak die straf uit omdat hij met veel genoegen aan een Franssprekende medesoldaat verteld had dat er dagelijks Vlaamse soldaten naar de Duitse vijand overliepen en aan één van hen een brief had meegegeven waarin aan zijn ouders werd uitgelegd waarom hij tot gewoon soldaat was gedegradeerd. Aan diezelfde soldaat had hij ook meegedeeld dat er zich bij een terugtrekking van het Belgische leger veel Vlaamse soldaten aan de Duitse vijand zouden overgeven en aan een andere medesoldaat dat de Duitsers de sterksten waren en de oorlog zouden winnen. Bij zijn aanhouding werd hij in het bezit gevonden van een aantal geschriften van de Frontbeweging, zoals de *Brief aan zijne Eminentie Kardinaal Mercier* en het pamflet *Kort begrip van de Vlaamsche beweging in 't jaar 1917'*.²⁴ Voor zijn bestraffing beriep de krijgsraad van de 1ste legerdivisie zich op artikel 8 en 11 van de besluitwet van 11 oktober 1916.²⁵ Artikel 8 verbood om dagbladen, vlugschriften, geschriften, tekeningen of prenten uit te geven of, op welke wijze ook, in openbare plaatsen of vergaderingen, bekendmakingen en inlichtingen te verspreiden die van aard waren om de vijand voordeel bij te brengen of een ongelukkige invloed uit te oefenen op de geest van de troepen en van de bevolking en artikel 11 strafte een inbreuk op dit verbod met een gevangenisstraf van drie maanden tot één jaar en een geldboete van 100 tot 1000 frank. Advocaat Herman De Jongh van de balie van Antwerpen²⁶ en Hendrik Borginon²⁷ verdedigden Davidts voor de krijgsraad van de 1ste legerdivisie en adviseer-

---

pp. 870-871.

24 Meer over deze documenten bij D. Vanacker, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2000, pp. 262 en 307.

25 *Verzameling der Wetten en Koninklijke besluiten*, 1916, pp. 431-433.

26 Herman De Jongh werd geboren in Boekhout op 4 april 1889 en overleed in 1945. Hij behaalde het diploma van doctor in de rechten in Leuven op 11 oktober 1911 en werd als stagiair in de orde van de advocaten opgenomen op 31 oktober 1911 met Edward Janssens als stagemeeester. Hij was in het gerechtelijk jaar 1913-1914 secretaris van het bestuur van de Vlaamse conferentie met Emiel Schiltz als voorzitter en bleef dat in het gerechtelijk jaar 1914-1915 met Hector Lebon als voorzitter. Hij stichtte in 1931 samen met René Victor het *Rechtskundig Weekblad* en verleende na de Tweede Wereldoorlog lange tijd zijn naam aan de pleitwedstrijden van de Vlaamse conferentie: Antwerpen, Archief orde van advocaten in Antwerpen, Procès-verbaux du conseil de discipline, 1909-1914, séance du 31 octobre 1911, p. 277 en R. Victor, *Schets ener geschiedenis van de Vlaamse conferentie der balie van Antwerpen 1885-1960*, Antwerpen, 1960, pp. 489 en 588. Al deze gegevens werden ons meegedeeld door Jan Verstraete, oud-stafhouder van de balie van Antwerpen, waarvoor onze dank.

27 Was op dat ogenblik nog niet afgestudeerd in de rechten, maar mocht volgens het militaire strafprocesrecht als 'rechtsdeskundige' wel een medesoldaat bijstaan voor de krijgsraad. Hendrik Borginon behaalde pas na de Wapenstilstand zijn doctorstitel in de rechten en legde pas in het laatste kwart van 1919 zijn eed af als advocaat bij het hof van beroep van Brussel: G. Durnez & Br. De Wever, *Borginon, Hendrik* (Pamel 2 november 1890 - Brussel 2 januari 1985), in: NEVB [...], pp. 552-558.

^ De houthakkers van de Orne.
V.l.n.r. staande: Pol Bogaerts, Pieter Dox, Paul Davidts,
Ward Hermans, Frans Van Nijvel en K. De Schepper.
V.l.n.r. zittend: Clement Ledegen, Maurits Geerdijn,
Lode Beets en Alfons De Schepper, 1918. [ADV N, VFAY 2]

den hem ook om bij het krijgshof hoger beroep aan te tekenen tegen het vonnis van 25 mei 1918. Aan Van Cauwelaert vroegen zij om Davidts mede te verdedigen voor het krijgshof. Van Cauwelaert aanvaardde die opdracht en meldde dit op 17 juli 1918 schriftelijk aan voorzitter Jules Wellens van het krijgshof.²⁸ Meteen verzocht hij hem ook om die strafzaak te behandelen tussen 4 en 10 augustus 1918. Voorzitter Wellens antwoordde dat het krijgshof van plan was om het hoger beroep van Davidts op 30 juli 1918 te behandelen, maar dat hij de zaak op vraag van Van Cauwelaert zou uitstellen tot een latere datum. Op het verzoek van Van Cauwelaert om de strafzaak tussen 4 en 10 augustus 1918 te behandelen, kon hij niet ingaan. Dit was volgens Wellens niet zo erg daar Davidts in eerste aanleg toch maar met uitstel was veroordeeld. Van zodra voor die zaak een nieuwe datum was bepaald, zou hij die meedelen aan Van Cauwelaert.

Dit laatste gebeurde pas op 18 juni 1919. Met een telegram bracht Wellens er die dag Van Cauwelaert van op de hoogte dat de zaak-Davidts op 27 juni 1919 zou voorkomen en het krijgshof die dag ook de strafzaken tegen Karel Cools en Joris Ghysaert en tegen Christiaan Schiepers – twee strafprocessen waarin Van Cauwelaert zich intussen ook al als advocaat had geëngageerd²⁹ – zou behandelen. Van de auditeur-generaal Van Zuylen van Nyevelt kreeg Davidts kort daarna de toelating om zijn strafzaak met Van Cauwelaert in Brussel te bespreken op de dag voor en de dag van de zitting. Vanwege zijn twijfelachtig patriotisme was Davidts immers toen nog steeds ingelijfd in een bijzondere tuchtcompagnie die op dat ogenblik verbleef in het Fort Leopold in Oostende.³⁰

— 28 Jules Wellens (°1853) fungeerde sinds 1879 in de magistratuur. Hij bekleedde achtereenvolgens de mandaten van substituut-procureur des konings, rechter, onderzoeksrechter, ondervoorzitter van de rechtbank van eerste aanleg en raadsheer van het hof van beroep in Brussel. Na 11 jaar in het hof van beroep werd hij in 1913, op 60-jarige leeftijd, voorzitter van het krijgshof: S. Horvat, *De vervolging van militairrechtelijke delicten tijdens de Tweede Wereldoorlog. De werking van het Belgisch krijgsgerecht*, Brussel, 2009, p. 305.

29 Zie verder over deze strafprocessen.

30 Over zijn inlijving in een tuchtcompagnie, zie *Annales parlementaires, Chambre*,

Op 27 juni 1919 verdedigden Borginon³¹ en Van Cauwelaert Davidts en sprak het krijghshof Davidts vrij van een inbreuk op artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916. Volgens het hof vielen de door hem gepleegde feiten immers niet onder de toepassing van artikel 8 en hoogstens onder het militaire tuchtrecht.³² Omdat Van Cauwelaert in deze zaak geen schriftelijke conclusie opstelde, kunnen de argumenten die hij toen gebruikte, niet meer achterhaald worden. Voor het niet-toepasselijk zijn van artikel 8 gebruikte hij zo goed als zeker dezelfde argumenten als diegene die hij diezelfde dag aanwendde in het strafproces tegen Joris Ghysaert en Karel Cools.

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN JORIS GHYSSAERT EN KAREL COOLS

In het strafproces tegen Joris Ghysaert en Karel Cools was Van Cauwelaert al van meet af aan betrokken. Deze twee soldaten bij het 12de regiment artillerie (6de legerdivisie) waren op 26 juni 1918 aangehouden omdat zij in Kerkepanne bij Koksijde exemplaren hadden uitgedeeld van het *Frontlied*.³³ Bij hun aanhouding bleken beide soldaten ook in het bezit te zijn van een aantal "onvaderlandse en opruiende" stukken zoals de 'Stelregel' van de Frontbeweging³⁴, 'Vlaanderen's Dageraad aan den Yzer'³⁵, 'Bestuurlijke scheiding en activisten'³⁶, 'Vlaamsche soldaten.

1918-1919, pp. 919 en 966-967; Dit is het Zwartboek uitgegeven door de Vlaamsche IJzersoldaten. I. De Houthakkers, Antwerpen, 1919, pp. 5-30; K. Didden, De houthakkers van de Orne, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 56, 1997, nr. 4, pp. 195-219.

31 Borginon was intussen advocaat geworden en kon dus optreden voor het krijghshof.

32 Alle gegevens over dat strafproces en de tussenkomsten hierin van Frans Van Cauwelaert zijn te vinden in Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919, 4, notitie 3173, 7, nr. 1381, 18 (vonnis van 25 mei 1918), *Ibidem*, krijghshof. Arresten 1849-1940, 117, arrest 449 (arrest van 27 juli 1919); *Ibidem*, krijghshof. Dossiers 1915-1954, 147, 449/1919 (procesdossier); Antwerpen, Letterenhuis, Archief Frans Van Cauwelaert, 20. Zie ook *Annales parlementaires, Chambre*, 24 februari 1920, p. 383 (tussenkomst Hendrik Borginon over die zaak) en J. Monballyu, *De jacht op de flaminganten. De strafrechtelijke repressie van de Vlaamsgezinde militairen aan het IJzerfront*, Brugge, 2010, pp. 75-79.

33 Lied dat heftig pleitte voor een Vlaamse universiteit in Gent, aparte Vlaamse legerregimenten en een Vlaams zelfbestuur en startte met de woorden: "Uw masker af! Gij die daar spreekt van recht...". Dit lied werd later uitgegeven in: *Bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse IJzertragedie I*, Kaaskerke-Diksmuide, s.d., pp. 90-93. Een gedrukt exemplaar van dit *Frontlied* evenals een op toon gezet stuk van datzelfde lied steekt in het procesdossier van Ghysaert en Cools. Meer over dat lied bij L. Simons, *Frontlied*, in: NEVB [...], p. 1225.

34 Die tekst pleitte er bij de Vlaamse soldaten voor om bij een overweldigende aanval door het Duitse leger het Belgische grondgebied niet te verlaten en de wapens neer te leggen. Meer over deze 'Stelregel' bij D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, pp. 354-355.

35 Tekst opgesteld door Hendrik Borginon en Filip De Pillecyn waarin ze de federalisering van België en de straffeloosheid van de activisten bepleitten: G. Durnez & Br. De Wever, *Borginon, Hendrik [...]*, p. 553. Een exemplaar van dit traktaat steekt in het strafdossier. De tekst werd uitgegeven in *Bijdragen tot de geschiedenis van de Vlaamse IJzertragedie I [...]*, pp. 35-52.

36 Opstel dat Cyriel Verschaeve in mei 1917 richtte tot de Raad van Vlaanderen:

Lijk onze voorvaderen in 1302 te strijde trokken ...' en 'Vlamingen! Het leger, het strijdend en lijdend Vlaanderen ...'.

Volgens de krijgsauditeur De Selliers van de 6de legerdivisie was hierdoor het bewijs geleverd dat Ghysaert en Cools een stilzwijgende overeenkomst hadden afgesloten met de Duitsers om de Vlaamse soldaten te ontmoedigen en hen naar de vijand te doen overlopen. Meteen maakten zij zich schuldig aan een poging tot een inbreuk op artikel 115, lid 5 Sw. dat het *"bevorderen van de voortgang van de vijandelijke wapens op het grondgebied van het Rijk of tegen de Belgische strijdkrachten te land of ter zee"* bestraft *"door officieren, soldaten, matrozen of andere burgers in hun trouw aan de Koning en de Belgische Staat te doen wankelen"*. In toepassing van artikel 15 Mil. Sw. pleegden zij hierdoor ook een poging tot verraad die, in toepassing van artikel 16 Mil. Sw., moest gestraft worden met een hechtenis van twintig jaar. In ondergeschikte orde pleegden zij volgens de krijgsauditeur een inbreuk op artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 en moesten zij hiervoor gestraft worden met een gevangenisstraf van drie maanden tot één jaar en een geldboete van 100 tot 1000 frank.

De krijgsraad van de 6de legerdivisie behandelde deze strafzaak op 6 augustus 1918 en bij zijn vordering in deze zaak legde de krijgsauditeur onverwachts³⁷ een uitgebreid, schriftelijk requisitorium neer waarin hij de bovengenoemde kwalificatie van de feiten en hun bestraffing verdedigde. Van Cauwelaert en Borginon, die Ghysaert verdedigden, en De Jongh, die Cools verdedigde, vroegen meteen een schorsing van de zitting om hierop schriftelijk te antwoorden. De krijgsraad stond hen die schorsing toe van 12 uur tot 13u30.

In zijn conclusie betoogde Van Cauwelaert dat volgens de vaste rechtspraak van het krijgshof³⁸ artikel 115 Sw. alleen kon worden toegepast indien het bewezen was dat de dader van de daar omschreven feiten hierover voorafgaandelijk een uitdrukkelijke overeenkomst met de (Duitse) vijand had gemaakt. Een stilzwijgende overeenkomst volstond dus niet en een voorafgaande, uitdrukkelijke overeenkomst kon ook niet worden afgeleid uit de vaststelling dat er zich feiten hadden voorgedaan die de vijand voordeel hadden bijgebracht of die de gemoederen van de soldaten negatief hadden beïnvloed. Indien dat laatste wel het geval was, zouden immers alle inbreuken op artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 moeten geïnterpreteerd worden als vormen van misdadig verraad, terwijl de wetgever die inbreuken heel duidelijk slechts als wanbedrijven had gekwalificeerd.

De argumenten die de krijgsauditeur voor een stilzwijgende overeenkomst aanhaalde, hielden volgens Van Cauwelaert geen steek. Zo beweerde de krijgsaudi-

---

D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, p. 307.

³⁷ Conclusies voor de krijgsraden werden gewoonlijk mondeling gegeven.

³⁸ Van Cauwelaert verwees daarbij naar het arrest van het krijgshof van 26 augustus 1916 inzake Louis Simonts en het arrest van het krijgshof van 25 oktober 1916 inzake Henri Colon die hij beiden had teruggevonden in *Le Droit et la Guerre. Revue de législation, de doctrine et de jurisprudence belges*, I, 1917, pp. 578-585 en II, 1918, pp. 231-232. Meer over die twee arresten bij J. Monballyu, *De jacht [...]*, pp. 24-28.

teur, zomaar en zonder hiervan enig bewijs te leveren, dat de drukwerken die bij Ghysaert en Cools werden aangetroffen, van Duitse makelij waren, terwijl uit het strafdossier duidelijk bleek dat zij in Frankrijk waren gedrukt en de Militaire Veiligheid ze al heel lang kende en nooit kwalificeerde als drukwerken die afkomstig waren van de Duitse vijand. De inhoud van die drukwerken straalde bovendien een grondig wantrouwen en zelfs afkeer uit van Duitse politiek, daar men het daar voortdurend had over *“Een Vrij Vlaanderen in een Vrij België”*.

Het feit dat Ghysaert enkele exemplaren van het *Frontlied* aan Cools had gegeven en laatstgenoemde daarvan een exemplaar had doorgegeven aan twee van zijn onderofficieren, beantwoordde volgens Van Cauwelaert ook niet aan de definitie van een strafbare poging zoals omschreven in artikel 51 van het Belgisch strafwetboek. De krijgsraad moest er rekening mee houden dat het doorgeven van het *Frontlied* al plaatsvond twee maanden voordat Ghysaert en Cools werden aangehouden en dat dit doorgeven hen toen helemaal niet in opspraak had gebracht. Dat doorgeven werd daarna bovendien niet gevolgd door soortgelijke handelingen en miste als dusdanig duidelijk zijn uitwerking door de enkele wil van de twee betrokkenen. Hierdoor beantwoordde het niet meer aan de definitie van de strafbare poging in artikel 51 Sw. dat alleen uitvoeringshandelingen bestrafte die onafhankelijk van de wil van de dader, waren gestaakt of hun uitwerking hadden gemist.³⁹ Ten slotte was ook de inhoud van het *Frontlied* niet van die aard om de voortgang van de vijandelijke wapens te bevorderen door het vertrouwen van de soldaten in de koning en de Belgische staat aan het wankelen te brengen. Integendeel wat daarin stond, met inbegrip van de eis voor een opsplitsing van het leger in Vlaamse en Franstalige regimenten en de eis voor zelfbestuur na de oorlog, was alleen te interpreteren als een scherpe kritiek op de toenmalige Belgische regering in Le Havre en de Vlaamsonkundige officieren, kritiek die toen, met toelating van de Belgische censuur, in bijna alle (Vlaamse) kranten voorkwam.

Ook artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 kon volgens Van Cauwelaert niet worden toegepast op de feiten die Ghysaert en Cools hadden gepleegd. Dit artikel 8 hield immers een beperking in van de persvrijheid die grondwettelijk aan alle Belgen was toebedeeld, en moest daarom in enge zin worden geïnterpreteerd. Als dusdanig kon *“het doorgeven”* of *“het uitdelen”* van het *Frontlied* niet worden gekwalificeerd als *“het uitgeven van een vlugschrift”* zoals bepaald in de eerste zinsnede van het eerste lid van dat artikel 8. Dit was des te meer het geval omdat de Belgische regering in het tweede lid van datzelfde artikel 8 ertoe gemachtigd werd om de nodige maatregelen te nemen om het uitdelen of doorgeven van

— 39 Volgens artikel 51 Sw. is er slechts sprake van een strafbare poging wanneer het voornemen om een misdaad of een wanbedrijf te plegen zich had geopenbaard door uitwendige daden die een begin van uitvoering van die misdaad of dat wanbedrijf uitmaken en alleen ten gevolge van omstandigheden, van de wil van de dader onafhankelijk, zijn gestaakt of hun uitwerking hebben gemist.

dergelijke vlugschriften te beletten en dit tot dan toe niet had gedaan. Krijgsauditeur De Selliers van de 6de legerdivisie repliceerde op deze conclusie en betoogde daarbij nog eens dat het nastreven van dezelfde doeleinden als de Duitsers mocht geïnterpreteerd worden als een stilzwijgende overeenkomst met die Duitsers en een dergelijke overeenkomst volstond voor het toepassen van artikel 115 Sw. Omdat hij beseftte dat hij voor die redenering niet veel argumenten had, betoogde de krijgsauditeur nu in ondergeschikte orde ook dat *“het doorgeven”* van het *Frontlied* inderdaad niet viel onder de eerste zinsnede van het eerste lid van artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 dat luidde: *“Het is verboden dagbladen, vlugschriften, geschriften en tekeningen uit te geven van aard om de vijand voordeel bij te brengen of een ongelukkige invloed uit te oefenen op de geest van de troepen”*, maar wel onder de tweede zinsnede van datzelfde eerste lid dat luidde: *“Het is verboden ... in de openbare plaatsen of vergaderingen op welke wijze ook bekendmakingen en inlichtingen te verspreiden van aard om de vijand voordeel bij te brengen of een ongelukkige invloed uit te oefenen op de geest van de troepen.”* In een aanvullende conclusie keerde Van Cauwelaert zich ook tegen dit laatste standpunt en betoogde daarbij dat, indien de krijgsraad van oordeel mocht zijn dat het standpunt van de krijgsauditeur toch steek hield, de krijgsauditeur ook moest bewijzen: 1° dat het *Frontlied* viel onder de definitie van *“bekendmakingen en inlichtingen”*, 2° dat er een *“verspreiding”* van dat *Frontlied* was gebeurd *“in openbare plaatsen of vergaderingen”*, 3° dat die verspreiding was gedaan *“met een kwaadaardig inzicht”* en 4° dat die verspreiding *“werkkelijk van aard was om de vijand voordeel bij te brengen of de gemoederen van de soldaten schadelijk te beïnvloeden”*. Geen van die vier elementen was volgens Van Cauwelaert bewezen. Onder het *“verspreiden van bekendmakingen en inlichtingen”* bedoelde de wetgever immers *“het verspreiden van vals nieuws over de krijgsverrichtingen, de sterkte van de Belgische strijdkrachten, van hun bondgenoten of van de Duitse strijdkrachten die een ongelukkige invloed op de geest van de Belgische troepen uitoefenden, alsook het rondstrooien van inlichtingen over de verplaatsing van troepen of van oorlogsmateriaal die nuttig waren voor de vijand”*. Die tweede zinsnede was volgens Van Cauwelaert een overname van het koninklijk besluit van 25 november 1914 betreffende de repressie van de verspreiding van valse berichten over oorlogsoperaties die van aard waren om de bevolking te verontrusten.⁴⁰ In de ontwerpversie van artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 luidde de tekst daarom nog dat het *“verboden was om mondeling of bij geschrift in openbare vergaderingen bekendmakingen of inlichtingen te openbaren andere dan deze die door de regering waren meegedeeld”*, tekst waaruit heel duidelijk bleek dat het hier alleen ging over *“het verspreiden van bekendmakingen en inlichtingen betreffende krijgsverrichtingen”*. Volgens Van Cauwelaert dacht toen niemand, zelfs in oorlogstijd, eraan om de Belgische regering het voordeel te bieden dat zij alle betwistingen over haar politieke handelen zou kunnen be-

— 40 *Pasinomie*, 1914, pp. 479-480 (op 12 januari 1915 vervangen door een nieuw koninklijk besluit: *Pasinomie*, 1915, pp. 1-2).

letten. Politieke censuur was immers fundamenteel strijdig met de Grondwet en er bestond hierover ook heel duidelijke rechtspraak.⁴¹ Het feit dat Ghysaert een aantal exemplaren van het *Frontlied* had doorgegeven aan zijn vriend Cools, die op zijn beurt een exemplaar van dat *Frontlied* had doorgegeven aan twee van zijn oversten, kon volgens Van Cauwelaert dan ook niet geïnterpreteerd worden als een “*verspreiding van een vlugschrift*” zoals bepaald in de tweede zinsnede van het eerste lid van artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916. De “*openbaarheid*” was hier immers een noodzakelijke voorwaarde die door de wet specifiek werd opgesomd. Ook het noodzakelijke “*kwaadaardig inzicht*” kon volgens Van Cauwelaert in deze zaak niet bewezen worden: Ghysaert gaf enkele exemplaren van het *Frontlied* aan Cools om ze kwijt te zijn en deze laatste gaf ze aan zijn oversten die er geen enkel kwaad in zagen. Ten slotte bevatte het *Frontlied* helemaal geen teksten die “*de Duitse vijand voordelen bijbrachten of die de gemoederen van de Belgische soldaten schadelijk beïnvloedden*”.

In zijn vonnis van 6 augustus 1918 volgde de krijgsraad van de 6de legerdivisie het betoog van Van Cauwelaert wat betreft de toepassingsvoorwaarde van artikel 115, lid 5 Sw. Met verwijzing naar de ontstaansgeschiedenis van dit artikel oordeelde de krijgsraad dat er voor de toepassing van dit artikel 115 steeds een voorafgaande, uitdrukkelijke “*misdadige gemeenhandel met de vijand*” bewezen moest zijn en dat het eenvoudige bezit van onvaderlandse drukwerken en geschriften niet kon worden uitgelegd als het bestaan van een dergelijke uitdrukkelijke overeenkomst. Volgens de krijgsraad kon een dergelijk bezit ook niet uitgelegd worden als een poging tot de misdaad bepaald in artikel 115, lid 5 Sw. daar dit bezit hoogstens een voorbereidingshandeling (en dus geen strafbare uitvoeringshandeling) inhield. Volgens de krijgsraad was dus niet bewezen dat “*het doorgeven*” van het *Frontlied* een gevolg was van een “*misdadige gemeenhandel met de vijand*” en was dit “*doorgeven*” van het *Frontlied* daarom eerder te beschouwen als een gevolg van de liefde van Ghysaert en Cools voor hun moedertaal. Ten slotte oordeelde de krijgsraad dat de inhoud van het *Frontlied* zelf niet van dergelijke aard was “*om de getrouwheid van de soldaten ten aanzien van de Koning en de Staat aan het wankelen te brengen*”.

Ook wat de toepassing van artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 betreft, was de krijgsraad het met Van Cauwelaert eens dat Ghysaert en Cools door het “*doorgeven*” van het *Frontlied* geen inbreuk maakten op de tweede zinsnede van het eerste lid van dit artikel dat het slechts had over het “*in het openbaar verspreiden van bekendmakingen en inlichtingen*” die van aard waren om de vijand voordeel bij te brengen of een ongelukkige invloed uit te oefenen op de geest van de soldaten. Maar anderzijds oordeelde diezelfde krijgsraad wel dat Ghysaert en Cools zich door het uitdelen van het *Frontlied* “*medeplichtig*” hadden gemaakt aan

— 41 De conclusie van Van Cauwelaert verwees hiervoor naar een vonnis van de krijgsraad van de 3de legerdivisie van 25 mei 1918 inzake het Openbaar Ministerie tegen een zekere Lefèvre.

het uitgeven van een vlugschrift dat van aard was om de vijand voordeel bij te brengen of een ongelukkige invloed uit te oefenen op de geest van de soldaten. In toepassing van artikel 14 van de besluitwet van 11 oktober 1916, artikel 67 Sw., de eerste zinsnede van het eerste lid van artikel 8 en artikel 11 van de besluitwet van 11 oktober 1916 strafte de krijgsraad daarom Ghysaert en Cools elk met een effectieve gevangenisstraf van één maand en een geldboete van vijftig frank.

Herman De Jongh tekende, in naam van zowel Ghysaert als Cools, hoger beroep aan tegen dat vonnis en betoogde daarbij dat de krijgsraad het begrip “medeplichtigheid” zoals bepaald in artikel 67 Sw. verkeerdelijk had toegepast. Ook auditeur-generaal Van Zuylen van Nyevelt tekende tegen dat vonnis hoger beroep aan, maar stelde dat de krijgsraad zich ten onrechte op de eerste zinsnede van het eerste lid van de besluitwet van 11 oktober 1916 had gebaseerd en niet, zoals gevraagd door de krijgsauditeur van de 6de legerdivisie, op het tweede zinsgedeelte van datzelfde eerste lid. Over de toepassing van artikel 115, lid 5 Sw. had de auditeur-generaal het niet meer.

Het krijgshof behandelde beide beroepen op 27 juni 1919 en dit ondanks het verzoek van Borginon om de zaak naar een latere datum te verschuiven omdat hij door een reis naar Duitsland het strafdossier nauwelijks had kunnen inkijken en Herman De Jongh die dag niet kon pleiten.⁴² Van Cauwelaert nam dan maar de verdediging van zowel Cools als Ghysaert op zich en gebruikte daarbij voor het niet-toepasselijk zijn van het eerste lid van artikel 8 van de besluitwet van 11 oktober 1916 dezelfde argumenten als in eerste aanleg.⁴³

Het krijgshof besliste nog diezelfde dag dat uit het onderzoek van de feiten en de debatten voor het hof gebleken was dat de betichten in april 1918 in het onbezette België ‘wetens en willens’ hadden medegewerkt aan het verspreiden van het *Frontlied* en in ondergeschikte orde beticht waren van het uitgeven van dagbladen, vlugschriften, geschriften, tekeningen, prenten, of het verspreid hebben in openbare plaatsen of vergaderingen van bekendmakingen en inlichtingen die van aard waren om de vijand voordeel te brengen of invloed uit te oefenen op de geest van de troepen en van de bevolking. Zonder enige verdere verantwoording achtte het hof deze laatste betichting bewezen en vernietigde daarom het vonnis van de krijgsraad van de 6de legerdivisie voor zover dit bepaalde dat de betichten zich schuldig hadden gemaakt aan medeplichtigheid bij het uitgeven van een vlugschrift dat van aard was om de vijand voordeel te brengen of invloed uit te oefenen op den geest der troepen en der bevolking. Op grond hiervan legde het krijgshof Ghysaert en Cools een gevangenisstraf van één maand en een geldboete van vijftig frank op, zij het nu met de bepaling dat, wegens een gebrek

— 42 In zijn brief haalde Borginon ook aan dat Herman De Jongh die dag niet kon pleiten omdat hij intussen was aangesteld tot juridisch raadgever bij de Belgische delegatie bij het Groot Hoofdkwartier van het Britse leger en die (betaalde) functie onverenigbaar was met deze van advocaat.

43 Een geschreven conclusie in hoger beroep is niet bewaard gebleven.

aan vroegere veroordelingen, al die straffen als onbestaande zouden beschouwd worden wanneer de veroordeelden gedurende een termijn van vier jaar geen veroordeling opliepen voor een nieuwe misdaad of wanbedrijf.⁴⁴ Ondanks veel moeite en heel spitsvondige redeneringen boekte Van Cauwelaert dus in deze strafzaak maar een relatief succes.

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN FRANS VAN EGDOM, ALOÏS POLLET EN FRANS BERGHMANS

Einde februari-begin maart 1919 nam Van Cauwelaert de verdediging op zich van de 23-jarige Frans Van Egdome uit Geel⁴⁵, sergeant in de 7de compagnie van het 5de linieregiment (2de legerdivisie). Die was na zijn terugkeer uit het krijgsgevangenenkamp van Münster op 28 januari 1919 op bevel van krijgsauditeur Verbaet van de 2de legerdivisie aangehouden omdat hij ervan verdacht was van in de nacht van 19 op 20 juni 1918 samen met korporaal Aloïs Pollet⁴⁶ en achttien gewone soldaten van zijn regiment te zijn overgelopen naar de Duitse vijand. Samen met Pollet en de Vlaams-defaitistische beweging van Antoon Pira⁴⁷ zou hij bovendien dat overlopen hebben georganiseerd. Daarnaast was hij verdacht van te hebben meegewerkt aan het activisme in het krijgsgevangenenkamp van Münster. Krijgsauditeur Verbaet overwoog een tijdje om dit strafdossier als een activistenzaak op basis van artikel 115 en 118bis Sw. naar het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier te zenden, maar besliste uiteindelijk om Van Egdome, samen met de 19 andere overlopers van die dag, toch alleen op grond van desertie naar de vijand (artikel 52 Mil. Sw.) te vervolgen voor de krijgsraad van de 2de legerdivisie. Van Cauwelaert, die al van in het begin van de strafvervolgning van Frans Van Egdome was gevraagd om hem als advocaat bij te staan, aanvaardde uiteindelijk op vraag van Van Egdome om daar ook Aloïs Pollet te verdedigen.

De krijgsraad van de 2de legerdivisie behandelde de strafzaak tegen Van Egdome en consorten op 2 juni 1919 en Van Cauwelaert gaf daarbij volmondig toe dat Van Egdome en Pollet opzettelijk waren overgelopen naar de vijand. Omdat zij op jonge leeftijd vrijwillig in dienst waren getreden van het Belgische leger, zij aan het front een onberispelijke staat van dienst hadden opgebouwd, zij zich daar herhaaldelijk als vrijwilliger voor gevaarlijke verkenningsopdrachten of mitrailleur-operaties hadden aangeboden en zij er veel spijt over hadden dat zij in een

— 44 Alle gegevens over dat strafproces en de tussenkomsten hierin van Frans Van Cauwelaert zijn te vinden in Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919, 538, notitie 4440-4441; *Ibidem*, 543, nr. 613-614; *Ibidem*, 562, 613-614 (vonnis van 6 augustus 1918); *Ibidem*, krijgshof. Arresten 1849-1940, 117, nr. 450-451 (arrest van 27 juni 1919); *Ibidem*, krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 147, dossier 450-451/1919.

45 Geboren op 11 juli 1895 in Geel en er wonende.

46 Geboren op 8 mei 1896 in Aartrijke en er wonende.

47 Meer over Antoon Pira en zijn beweging bij: J. Monballyu, *De jacht [...]*, pp. 87-92 en 125-134.

plotse opwelling van oorlogsmoeheid en heimwee naar huis zich door slechte kameraden tot overlopen hadden laten verleiden, vroeg hij niettemin voor beiden een milde straf. De krijgsraad van de 2de legerdivisie was echter onverbiddelijk en veroordeelde beiden op 2 juni 1919 tot de dood met de kogel.

Op aanraden van Van Cauwelaert tekenden Van Egdom en Pollet hoger beroep aan tegen dat vonnis, waardoor hun strafzaak op 16 augustus 1919 voor het krijgshof in Brussel kwam. Daar verdedigde Van Cauwelaert niet meer alleen Van Egdom en Pollet maar ook Frans Berghmans. Als één van de achttien andere overlopers was die op 2 juni 1919 door de krijgsraad van de 2de legerdivisie veroordeeld tot een buitengewone hechtenis van 15 jaar. Van Cauwelaerts vroegere stage-meester Hendrik Lebon had hem daar toen verdedigd en wenste dat niet meer te doen. Aan het krijgshof vroeg Van Cauwelaert toen voor de drie overlopers een lichtere straf dan diegene die zij in eerste aanleg hadden opgelopen en riep daarvoor dezelfde verzachtende omstandigheden in als in eerste aanleg. Tot zijn grote verwondering ving Van Cauwelaert ook nu bot en bevestigde het krijgshof nog diezelfde dag de straffen van de drie veroordeelden in eerste aanleg. Met pijn in het hart deelde Van Cauwelaert hen dit schriftelijk mee. Meteen beloofde hij hen om zich bij de koning hard in te zetten voor een vermindering van hun straf. In uitvoering van die belofte diende Van Cauwelaert op 2 september 1919 voor alle drie de veroordeelden een genadeverzoek in bij de koning en bezorgde hiervan telkens een kopie aan de minister van Justitie, Émile Vandervelde.⁴⁸ Albert I en Vandervelde hadden begrip voor die genadeverzoeken en bepaalden daarom bij koninklijk besluit (nr. 65.083) van 31 december 1919 dat de doodstraffen van Van Egdom en Pollet werden omgezet in een levenslange hechtenis. Een tweede koninklijk besluit (nr. 3218) van 27 mei 1922 zette de levenslange hechtenis van Pollet om in een buitengewone hechtenis van twintig jaar.⁴⁹ Berghmans kreeg geen strafvermindering, maar werd, op vraag van Frans Van Cauwelaert, op 26 september 1919 opgenomen in een tuchtcompagnie die in Oostende verbleef, iets wat volgens een brief van Berghmans aan Van Cauwelaert een duidelijk veel comfortabele situatie was dan opgesloten te zijn in de gevangenis. Ditzelfde voorrecht werd trouwens ook toegestaan aan Pollet en de andere overlopers van 19-20 juni 1918. Aan Van Egdom werd dit voorrecht echter nooit toegestaan. Als hoofdverantwoordelijke voor de verachtelijke, collectieve desertie naar de vijand op 19-20 juni 1918, was er bij de hoogste politieke Belgische verantwoordelijken duidelijk geen begrip voor zijn misstap.⁵⁰

— 48 In het archief van Van Cauwelaert (Antwerpen, Letterenhuis, Archief Van Cauwelaert, nr. 17) bevinden zich de doorslagen van die drie genadeverzoeken en van de brief aan de minister van Justitie op 2 september 1919. Van Cauwelaert vermeldde er onder meer de verzachtende omstandigheden die hij voor de krijgsraad en het krijgshof had gepleit.

49 Een koninklijk besluit (nr. 3178) van 18 augustus 1921 en een koninklijk besluit (nr. 3187) van 7 december 1921 hadden nochtans eerst een verdere strafverlaging voor Van Egdom en Pollet geweigerd.

50 Alle gegevens over het strafproces tegen Van Egdom, Pollet en Berghmans en de

Het was vooral door zijn verdediging van Maurits Geerardyn tijdens het zogenaamde proces-Pira⁵¹ dat Van Cauwelaert een grote bekendheid kreeg als verdediger van de flaminganten aan het IJzerfront. Zoals eerder al uiteengezet⁵², verdacht de Militaire Veiligheid Geerardyn er in juli 1918 reeds van deel uit te maken van de defaitistische beweging van Antoon Pira en van het legercomitee dat de leiding had van de Frontbeweging. Samen met negen andere militairen liet krijgsauditeur De Formanoir de la Cazerie van de 2de legerdivisie hem hiervoor op 7 augustus 1918 aanhouden en opsluiten in de gevangenis van Veurne. Maar omdat de krijgsauditeur hiervoor geen voldoende bezwaren vond, stelde hij hem al op 16 augustus 1918 buitenvervolgving en ontsloeg hem die dag ook uit de gevangenis. Divisiecommandant Honoré Drubbel van de 2de legerdivisie was het hiermee duidelijk niet eens en liet Geerardyn kort daarna wegens twijfelachtig patriotisme naar een bijzonder tuchtpeloton zenden, waar hij samen met Davids en een aantal soortgelijke verdachten eerst bomen moest hakken en zagen in de bossen van de Orne en nadien in Oostende verplicht werd tewerkgesteld. Pas op 10 juli 1919 werd Geerardyn uit dat tuchtpeloton gedemobiliseerd.

Tijdens zijn ondervragingen door de krijgsauditeur van de 2de legerdivisie bekende Geerardyn dat hij einde juli 1918 had meegewerkt aan het opstellen van een brief die gericht was aan de koning, aan de minister van Oorlog en aan het Groot Hoofdkwartier van het leger en die een dertigtal soldaten van het 1ste bataljon van de 2de legerdivisie op 3 augustus 1918 betogingsgewijs wilden overhandigen aan divisiecommandant Drubbel. In deze brief werd kordaat geëist dat twee Waalse onderofficieren opnieuw hun plaats aan het front zouden mogen innemen. Drubbel had deze onderofficieren van het front weggestuurd omdat zij op 5 juli 1918 het tegenoffensief hadden afgebroken dat was gelanceerd nadat vier soldaten van het 5de linieregiment naar de vijand waren overgelopen. Zij deden dat nadat zij ervan op de hoogte waren gebracht dat de vier soldaten al vele uren eerder waren overgelopen en een verder tegenoffensief om hen gevangen te nemen geen enkele zin had. Daarmee negeerden zij echter een uitdrukkelijk bevel van divisiecommandant Drubbel dat bepaalde dat er na elk overlopen onmiddell-

tussenkomen hierin van Van Cauwelaert zijn te vinden in Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, Krijgsauditeurs en krijgsraden te velde 1914-1919, 84, nr. 323 (zitting van 2 juni 1919) en 1331, 323 (vonnis van 2 juni 1919); *Ibidem*, krijgshof. Arresten 1849-1940, 117, 589-606 (arrest van 16 augustus 1919); Antwerpen, Letterenhuis, Archief Van Cauwelaert, 17 en J. Monballyu, *De jacht [...]*, p. 194.

51 In *De Standaard* van (10, 11, 12, 17, 20, 21, 22, 23 en 27 november 1920) werd dit proces eerst het 'Proces Geeraardijn en Cs' en later het 'Proces Pira, Geeraardijn en Cs' genoemd. Meer over dat proces in: A. Hans, *Het proces Pira, Geerardyn, Beets, Peters, Roevens*, Antwerpen, 1921; L. Devliegher & L. Schepens, *Front 14/18*, Tielt, 1968, pp. 40-41; L. Schepens, *14/18. Een oorlog in Vlaanderen*, Tielt, 1984, pp. 174-176; D. Vanacker, *De Frontbeweging [...]*, pp. 350-354.

52 J. Monballyu, *De jacht [...]*, pp. 87-98 en 125-140.

lijk een tegenoffensief moest plaatsvinden tot de overlopers waren ingerekend.

Op grond van dit feit, alsook van het feit dat hij ervan verdacht was in Woesten vergaderingen te hebben bijgewoond van Vlaamse soldaten die oproer predikten tegen de Belgische legerleiding, werd zijn strafdossier na de Wapenstilstand eerst als een activistendossier overgemaakt aan het krijgsauditoraat van het Groot Hoofdkwartier en vervolgens, na het opheffen van dit krijgsauditoraat einde september 1919, aan krijgsauditeur van Brabant. Deze laatste maakte het in mei 1920 over aan

^ Maurits Geerardyn, s.d. [ADV N, VFA 375]

het krijgsauditoraat van Antwerpen-Limburg. Dit krijgsauditoraat betichtte

Geerardyn op 9 november 1920 voor de krijgsraad van Antwerpen-Limburg van: 1° Door woorden en uitdeling van geschriften propaganda te hebben gemaakt die had bijgedragen tot de slechte geest onder de soldaten en tot hun overlopen naar de vijand in de maanden juni en juli 1918; 2° Medewerking te hebben verleend aan het opstellen van de dreigbrief die een aantal soldaten op 3 augustus 1918 betogingsgewijs aan divisiecommandant luitenant-generaal Honoré Drubbel wilden overhandigen; 3° Deel te hebben uitgemaakt van het Legercomiteit en in die hoedanigheid Antoon Pira op de hoogte te hebben gebracht van de beslissingen van dat Legercomiteit; 4° Met Frans Roevens, Karel Beets, Herman Peters en Antoon Pira deel te hebben genomen aan allerlei ophitsingen tot oproer en tuchteloosheid in het leger.

Volgens de krijgsauditeur maakte Geerardyn zich hierdoor schuldig aan "medeplichtigheid" bij het plegen van een inbreuk op artikel 115, lid 5 Sw. of tenminste aan een strafbare poging tot het plegen van dat misdrijf. Rekening houdend met een aantal verzachtende omstandigheden, moest hij hiervoor gestraft worden

met een gevangenisstraf van twee jaar en een militaire degradatie.

Van zodra Geerardyn wist dat hij voor de krijgsraad van Antwerpen-Limburg zou moeten verschijnen, contacteerde hij Van Cauwelaert om hem te verdedigen. Op aanraden van een priester-vriend duidde hij wat later ook Hector Lebon aan als zijn tweede advocaat. Van Cauwelaert aanvaardde die aanduiding omdat Lebon zijn vroegere stagemeeester en vriend was.

De krijgsraad van Antwerpen-Limburg behandelde het proces-Pira van 9 tot 21 november 1920. Al onmiddellijk na het oproepen van de zaak legde Van Cauwelaert een conclusie neer waarin hij de bevoegdheid van de krijgsraad betwistte op grond van het feit dat Geerardyn in West-Vlaanderen woonde en de feiten waarvan hij beticht werd, ook daar waren voorgevallen. Op grond van de samenhang met de strafzaken tegen Roevens, Peeters en Pira, die allen in de provincie Antwerpen woonden, verwierp de krijgsraad van Antwerpen-Limburg onmiddellijk deze bevoegdheidsexceptie.

De krijgsraad van Antwerpen-Limburg verhoorde tussen 9 en 19 november 1920 meerdere getuigen die zowel ten laste als ten voordele van Geerardyn een verklaring aflegden. Maar ook na dit getuigenverhoor hield de krijgsauditeur al zijn beschuldigingen tegen Geerardyn staande.

Van Cauwelaert verdedigde Geerardyn op 20 november 1920 en wees er daarbij vooreerst op dat het uit geen enkele getuigenverklaring was gebleken dat Geerardyn een medesoldaat had aangespoord om naar de Duitse vijand over te lopen. Integendeel meerdere getuigen verklaarden dat hij vele soldaten die het niet meer zagen zitten, had aangemoedigd om onverbiddelijk de strijd tegen die Duitsers voort te zetten. Daarnaast betoogde Van Cauwelaert dat de brief aan divisiecommandant Drubbel helemaal geen poging inhield om soldaten van zijn compagnie tegen hun officieren op te ruïen, maar alleen probeerde om een onrechtvaardige verwijdering van twee verdienstelijke militairen ongedaan te maken. Volgens Van Cauwelaert was er ook geen bewijs geleverd dat Geerardyn in Woesten vergaderingen bijwoonde waarin Vlaamse militairen werden opgeruid om zich te verzetten tegen hun oversten en was ook zijn deelname aan een Vlaamse studiekering in 1917 helemaal niet strafbaar op grond van artikel 115 Sw. Meteen vroeg hij een vrijspraak voor Geerardyn, iets wat ook Hendrik Lebon na hem deed op ongeveer dezelfde gronden. De krijgsraad voor Antwerpen en Limburg volgde hem hierin op 26 november 1920 en sprak Geerardyn vrij van een inbreuk op artikel 115, lid 5 Sw.

De auditeur-generaal tekende hoger beroep aan tegen die vrijspraak en zo belandde het strafproces tegen Geerardyn op 30 juni 1921 bij het krijgshof in Brussel. Daar verdedigde Van Cauwelaert nu alleen Geerardyn en deed hij dat met dezelfde argumenten als in eerste aanleg. Het krijgshof bekrachtigde op 30 juni 1921 de vrijspraak van Geerardyn, maar wees er in zijn overwegingen wel op dat tijdens het onderzoek voor het hof wel duidelijk was gebleken dat Geerardyn vanaf 1918 had deelgenomen aan het verderfelijke verspreiden van het defaitisme in het Belgische leger. Omdat het echter in rechte niet genoegzaam gebleken was dat hij daarbij handelde met het nodige verraderlijk inzicht en meer

specifiek dat hij de bedoeling had om de vijandelijke machten te helpen tegen het Belgische leger en de wil had om het vertrouwen van de Belgische soldaten in de koning en de Belgische staat aan het wankelen te brengen, werd hij toch vrijgesproken. Volgens het krijgshof scheen Geerardyn trouwens nog altijd niet volkomen te begrijpen welke de zware gevolgen konden geweest zijn van zijn toenmalig gedrag en *“dat hij, om [het] beter te zeggen, op gewetenloze wijze de bewerker schijnt geweest te zijn van andere personen die tot hiertoe noch vervolgd zijn noch ontdekt”*.⁵³ Als morele veroordeling kon die uitspraak wel tellen!

3. VAN CAUWELAERT ALS ADVOCaat IN STRAFPROCESSEN TEGEN ACTIVISTISCHE MILITAIRES IN DUITSE KRIJGSGEVANGENENKAMPEN

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN HENDRIK VAN HOOFSTADT

Van Cauwelaert verdedigde ook militairen die zich in de krijgsgevangenkampen in Duitsland activistisch hadden opgesteld. Hendrik Van Hoofstadt⁵⁴ was hierbij de eerste. Bij het uitbreken van de oorlog trad hij als korporaal in dienst van het 6de linieregiment (2de legerdivisie) van het Belgische leger, maar al op 24 augustus 1914 werd hij door de Duitsers gevangengenomen en eerst in Soltau en vervolgens in Göttingen als krijgsgevangene opgesloten. In dat laatste kamp werd hij bibliothecaris van de Vlaamse bibliotheek en hield hij meerdere toespraken over de Vlaamse kwestie. Begin juli 1918 maakte hij deel uit van het eerste contingent van Vlaamse krijgsgevangenen dat uit Duitsland naar Vlaanderen terugkeerde. August Borms en de leden van het Propagandabureau van de Raad van Vlaanderen ontvingen hen hiervoor plechtig op 11 juli 1918 in Brussel.⁵⁵

Het krijgsauditoraat van de 2de legerdivisie, dat toen tijdelijk in Antwerpen gevestigd was, liet Van Hoofstadt op 19 november 1918 in Antwerpen aanhouden en opsluiten in de plaatselijke gevangenis. Op 4 december 1918 werd zijn strafdosier overgemaakt aan het krijgsauditoraat van dat Groot Hoofdkwartier, dat hem nog diezelfde dag liet opsluiten in de gevangenis van Sint-Gillis en naderhand

---

⁵³ Alle gegevens over dit strafproces en de tussenkomsten hierin van Frans Van Cauwelaert zijn te vinden in Beveren-Waas, Rijksarchief, R 93, 89, notities 1536-1539; Brussel, Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, Krijgsraad Antwerpen-Limburg, Minuten vonnissen, 15, 1109 (vonnis van 26 november 1920); Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, krijgshof. Arresten 1849-1940, 220, 432-442 (arrest van 30 juni 1921); Ibidem, krijgshof. Dossiers 1916-1954, 190, 432-442; Antwerpen, Letterenhuis, Archief Van Cauwelaert, 25 en J. Monballyu, *De jacht [...]*, pp. 87-98 en 125-140.

⁵⁴ Geboren in Burcht op 9 januari 1886 en al voor de oorlog in Antwerpen wonende: L. Boeva, *Hoofstadt, Rik (eigenlijk Hendrik)*, van (Burcht 9 januari 1886 - Antwerpen 2 oktober 1943), in: NEVB [...], p. 1461.

⁵⁵ *Les archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen) publiées par la Ligue nationale pour l'unité Belge*, Bruxelles, s.d., p. 411.

betichtte van een inbreuk op artikel 118bis Sw. vanwege het organiseren van activistische voordrachten in het krijgsgevangenkamp van Soltau, het openhouden van de Vlaamse bibliotheek in Göttingen, het optreden als correspondent voor Cyriel Rousseu⁵⁶ voor het toezenden van Vlaamse kranten en ander propagandamateriaal, het houden van activistische toespraken in Göttingen en nabijgelegen arbeidscommando's, het optreden als handlangers van August Borms en Raf Verhulst in Göttingen en het zich op het einde van de oorlog door de Duitsers laten overplaatsen naar Vlaanderen in plaats van naar Zwitserland of Frankrijk.

De krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier behandelde het strafproces tegen Hendrik Van Hoofstadt op 3 mei 1919 en Van Hoofstadt werd die dag verdedigd door de Franstalige, Brusselse advocaat Mangin. Deze laatste had duidelijk geen succes, want de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier veroordeelde Van Hoofstadt nog diezelfde dag tot een dwangarbeid van tien jaar, een militaire vervallenverklaring, een ontzetting uit al zijn titels, graden openbare ambten en bedieningen waarmee hij bekleed was en een levenslang verbod om bepaalde burgerlijke en politieke rechten uit te oefenen. Namens zijn cliënt tekende Mangin twee dagen later hoger beroep aan tegen dat vonnis.

Kort na die veroordeling stelde Van Hoofstadt in de gevangenis een verweerschrift op waarin hij de feiten zoals zij waren voorgevallen eens duidelijk op een rij zette. Hij gaf daarin toe dat hij al in 1914-1915 in Soltau bijeenkomsten voor de Vlamingen organiseerde waar er in het Nederlands gesproken en gedebatteerd werd over godsdienstige, letterkundige, culturele en wetenschappelijke, maar nooit over politieke onderwerpen. Hij deed dit om een alternatief te bieden voor de theateravonden die Franstalige Belgen daar toen, met financiële steun van de Duitsers, organiseerden en waarin dikwijls schandalige Franse toneelstukjes werden gespeeld of onzedelijke liedjes werden gezongen. Die Vlaamse, alternatieve bijeenkomsten vonden plaats buiten het weten van de Duitse kampoverheid en probeerden het zedelijk verval van de Vlaamse soldaten tegen te gaan. Omdat zij gratis waren en daardoor veel succes hadden, verklikten de bovengenoemde Franstalige Belgen ze aan de Duitsers en die zonden Van Hoofstadt en een aantal van zijn medewerkers bij wijze van represaille naar de moerassen in Steinhorst om er dwangarbeid te verrichten.

Na negen maanden dwangarbeid in Steinhorst en enkele weken verblijf in een ander strafkamp, werd Van Hoofstadt, zonder dat hij daarom had gevraagd, overgeplaatst naar Göttingen. Daar werd hij aangesteld tot bibliothecaris van de Vlaamse bibliotheek, een betrekking die hij heel graag vervulde omdat hij hierdoor vrijgesteld was van karweien en het werken in een arbeidscommando, zelf veel lessen kon volgen en kon bijdragen aan de geestelijke ontplooiing van zijn

— 56 N. Wouters, *Rousseu, Cyriel* (Watou 7 november 1882 - Antwerpen 30 augustus 1968), in: NEVB [...], pp. 2667-2668. Meer over Cyriel Rousseu en zijn krijgsgevangenenwerking die financieel gesteund werd door de vader van Hendrik Van Hoofstadt bij A. Vrints, *Bezette stad*, Brussel, 2002, p. 41

^ Vlaamsche Boekerij in het Kamp van Göttingen, 1917. V.l.n.r. Hyppoliet Verrijke, een helper, Piet Bessem, Jules De Vuyst, Seppe Verhulst, Rik Van Hoofstadt en Zander Michiels. [ADVN, VFAY 427]

Vlaamse kameraden. In zijn hoedanigheid van bibliothecaris kwam hij veel in contact met het Vlaamsch komiteit in Göttingen, waarvan Godfried Rooms⁵⁷, Gustaaf Bruggen⁵⁸, Daniel Heffinck en Leo Delfosse⁵⁹ deel uitmaakten. Zelf maakte hij nooit deel uit van dit 'komiteit'. In naam van dat komiteit moest hij wel vaak diegenen bedanken die vanuit Vlaanderen boeken of exemplaren van *Het Vlaamsche Nieuws* naar Göttingen zonden, maar dit betekende nog niet dat hij toen zelf een activist was. Onder invloed van August Borms, Pieter Tack, Raf Verhulst, René De Clercq, Willem De Vreese, Arthur Faignaert, Cyriel Rousseu en andere leden van de Raad van Vlaanderen die in Göttingen op bezoek kwamen, liet hij er zich wel toe verleiden om tijdens openbare bijeenkomsten te spreken over de Vlaamse

— 57 W. Dolderer, *Rooms, Godfried* (Ardoie 10 oktober 1893 - Bad Godesberg 4 september 1968), in: *NEVB [...]*, pp. 2653-2654.

58 G. Van Overloop, *Bruggen, Staf (eigenlijk Gustaaf)* (Schaarbeek 16 februari 1893 - Gent 18 mei 1964), in: *NEVB [...]*, pp. 615-616.

59 Schoonzoon van Raf Verhulst: G. De Smet, *Delfosse, Leo* (Ronse 3 september 1895 - Göttingen 24 december 1967), in: *NEVB [...]*, p. 896.

kwestie en meer specifiek over onderwerpen zoals de bestuurlijke scheiding. Hij koos daarbij echter nooit de kant van de separatistische Jong-Vlamingen, maar wel deze van de unionisten of federalisten, die men in het krijgsgevangenkamp van Göttingen denigrerend de “*Vancauwelaeristen*” noemde, en die opteerden voor een regeling van de Vlaamse kwestie binnen het Belgische staatsverband. Hij was dus helemaal geen aanhanger van August Borms, die hij in het kamp van Göttingen slechts driemaal zag en sprak, en ook niet van Raf Verhulst, die hij slechts éénmaal zag in Göttingen en met wie hij verder nooit contact had.

Op vraag van zijn vroegere stagemeeester Hendrik Lebon die goed de vader van Van Hoofstadt kende, aanvaardde Van Cauwelaert om Van Hoofstadt te verdedigen voor het krijgshof en deed daarbij uitvoerig beroep op diens verdedigingsnota. Daarnaast wees hij het krijgshof op zijn blanco-strafregister en op het feit dat hij na zijn terugkeer in België geen activistische daden meer had gesteld. Van Cauwelaert had hiermee succes, want het krijgshof verminderde op 21 november 1919 de straffen voor Van Hoofstadt tot een voorwaardelijke gevangenisstraf van twee jaar. Omdat de straf voorwaardelijk was, werd die straf bovendien volledig weggeveegd door de amnestiewet van 28 augustus 1919. Van een militaire vervallenverklaring, een ontzetting uit al zijn titels, graden, openbare ambten en bedieningen waarmee hij bekleed was en een levenslang verbod om bepaalde burgerlijke en politieke rechten uit te oefenen, was nu geen sprake meer.

Van Hoofstadt was met deze uitspraak heel tevreden, maar ergerde zich wel nog aan het feit dat hij na deze uitspraak nog verder in het Belgische leger moest dienen. Na het arrest van het krijgshof incorporeerde dat leger hem immers nog in een ‘compagnie des subsistants’ waar hij, naar eigen zeggen, zo goed als niets te doen had. Pas nadat Van Cauwelaert die situatie had aangekaart bij de minister van Oorlog Fulgence Masson, werd Van Hoofstadt gedemobiliseerd en kwam er een einde aan zijn militaire dienst. Hij zette zich nadien nog vele jaren in voor de Vlaamse beweging.⁶⁰

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN JAAK GOOSSENS

Van Cauwelaert kwam ook tussen in het strafproces dat in 1920 voor de krijgsraad van Antwerpen-Limburg in Antwerpen plaatsvond tegen Jaak Goossens, Jan Van Ballaert, Remi Rutsaert en Hendrik D’Huyvetter. Samen vormden zij het ‘Vlaamsch Komiteit’ in het arbeidscommando Heiligenstadt dat ervan verdacht

— 60 Alle gegevens over dat strafproces en de tussenkomsten hierin van Van Cauwelaert zijn te vinden in: Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, Krijgsauditeurs en krijgsauditeurs te velde 1914-1919, 1168, notitie 1359; *Ibidem*, 1272, 104 (vonnis van 3 mei 1919); *Ibidem*, krijgshof. Arresten 1849-1940, 119, nr. 796 (arrest van 21 november 1919); Antwerpen, Letterenhuis, Archief Van Cauwelaert, 30; *De Standaard*, 3 mei 1919, p. 2; J. Monballyu, Het uur van de vergelding. Vlaamse activisten voor de krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Leger (23 januari tot 30 juni 1919). Deel 2, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 1, p. 25.

werd daar Vlaamse kranten uit te delen en voordrachten te organiseren waarop de sprekers pleitten voor een zelfstandig Vlaanderen, de oprichting van een Vlaamse Rijkswacht, het op vrijwillige basis werken bij de Duitsers en een terugkeer van zieke krijgsgevangenen naar Vlaanderen in plaats van naar Zwitserland of Frankrijk. Jaak Goossens was de secretaris van dat 'Vlaamsch komiteit' en werd hiervoor na de oorlog, net zoals de drie andere leden, beschuldigd van een inbreuk op artikel 118bis Sw. Van Cauwelaert verdedigde Goossens zowel voor de krijgsraad als voor het krijgshof.

De vier betichten verschenen op 17, 18 en 24 juni 1920 voor de krijgsraad van Antwerpen-Limburg en al onmiddellijk na het oproepen van de zaak legde Van Cauwelaert een conclusie neer waarin hij het standpunt verdedigde dat artikel 118bis Sw. niet van toepassing was op de vier betichten omdat zij op het ogenblik van de feiten in Duitsland verbleven en daar geen kennis konden nemen van de besluitwet van 8 april 1917 die artikel 118bis Sw. alleen in het onbezette Belgische gebied in het *Staatsblad* was bekend gemaakt. In ondergeschikte orde betoogde Van Cauwelaert dat Goossens in Heiligenstadt nooit aan activistische politiek deed. Meer specifiek hield hij daar volgens Van Cauwelaert nooit een (activistische) voordracht, maakte er nooit (activistische) propaganda, ondertekende er niet de motie van vertrouwen in de Raad van Vlaanderen en werd er verplicht om in de steengroeven te werken, wat een taak was waarvoor de activisten waren vrijgesteld.

In antwoord op die conclusie betoogde de krijgsauditeur van Antwerpen-Limburg dat het Hof van Cassatie al meerdere keren had bepaald⁶¹ dat een besluitwet die in het *Belgisch Staatsblad* was verschenen, verbindend was voor alle Belgen waar die zich ook bevonden en dat artikel 118bis Sw. een misdrijf was tegen de uitwendige veiligheid van de Staat dat volgens artikel 6 van de voorafgaande titel van het wetboek van strafvordering door een Belg ook in het buitenland kon gepleegd worden. De krijgsraad van Antwerpen-Limburg volgde deze redenering en verklaarde in een vonnis van 24 juni 1920 dat de strafvordering tegen de vier betichten ontvankelijk was. Daarnaast achtte de krijgsraad de feiten tegen Hendrik D'Huyvetter bewezen en veroordeelde hem hiervoor tot een gevangenisstraf van twee jaar. De feiten daartegenover tegen Goossens, Van Ballaert en Rutsaert werden niet bewezen geacht en daarom werden zij ook alle drie vrijgesproken.

Hendrik D'Huyvetter tekende tegen dat vonnis hoger beroep aan en dat deed ook de auditeur-generaal tegen de vrijspraken van Goossens, Van Ballaert en Rutsaert. Voor het krijgshof riep Van Cauwelaert nog eens de niet-toepasbaarheid in van artikel 118bis Sw. wegens het feit dat de besluitwet van 8 april 1917 niet in Duitsland was bekend gemaakt, maar bij arrest van 4 november 1920 bekrachtigde het krijgshof het vonnis van de krijgsraad van Antwerpen-Limburg zowel wat betreft

— 61 Cassatie 9 februari 1919, *Pasicrisie*, 1919, I, p. 9 en 70, Cassatie 4 juni 1919, *Pasicrisie*, 1919, I, 97, Cassatie 8 juli 1919, *Pasicrisie*, 1919, I, p. 17 en Cassatie 7 april 1920, *Pasicrisie*, 1920, I, p. 124.

de toepasbaarheid van artikel 118bis Sw. in Duitsland als het bewezen zijn van de feiten ten aanzien van Hendrik D'Huyvetter en de straf die hem in eerste aanleg was opgelegd. Daarnaast oordeelde het hof nu, in afwijking van het vonnis in eerste aanleg, dat ook de feiten ten aanzien van Goossens, Van Ballaert, en Rutsaert bewezen waren en veroordeelde hen daarom alle drie tot een gevangenisstraf van twee jaar. Van Ballaert tekende nog cassatieberoep aan tegen dit arrest en steunde daarbij niet alleen op het feit dat de betichten in Duitsland geen kennis konden nemen van de inhoud van de besluitwet van 8 april 1917, maar ook op het feit dat substituut-krijgsauditeur Paul Anspach die de bestraffing voor het krijghof vorderde, geen jota Nederlands verstond. Het Hof van Cassatie verwierp beide argumenten op 21 januari 1921.

Jaak Goossens wou ook tegen het arrest van 4 november 1920 cassatieberoep aantekenen en meldde dit op 3 december 1920 schriftelijk aan Van Cauwelaert, die hem echter alleen kon meedelen dat het hiervoor te laat was. Voor de verdediging van Goossens voor de krijgsraad vroeg Van Cauwelaert, gezien de gunstige afloop, een honorarium van 1000 frank. Toen hij ervan op de hoogte werd gebracht dat er tegen het vonnis in eerste aanleg hoger beroep werd ingesteld, vroeg Van Cauwelaert een bijkomend honorarium van 400 frank.⁶²

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN JOZEF VANDENHEUVEL

In het arbeidscommando van Heiligenstadt verbleef toen ook geregeld Jozef Vandenheuvel. Die studeerde voor de oorlog Germaanse filologie in Leuven⁶³ en was bij het uitbreken van de oorlog soldaat bij het 10de linieregiment. Op 23 augustus 1914 namen de Duitsers hem gevangen nabij Namen en sloten hem eerst op in Münster, vervolgens in Soltau en ten slotte in Göttingen. In elk van die kampen deed hij dienst als ziekenverpleger, maar tussendoor werkte hij in Bonn ook voor professor Theodor Frings, één van de grote neerlandici in Duitsland en in Marburg voor professor Ferdinand Wrede, voor wie hij dialecten opnam en fonetische teksten overschreef. Na de Wapenstilstand keerde Vandenheuvel in januari 1919 terug naar België, waar enkele medekrijgsgevangenen hem er-

——— 62 Alle gegevens over dat strafproces en de tussenkomst hierin van Van Cauwelaert werden gevonden in: Brussel, Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, krijgsraad Antwerpen-Limburg. Minuten van de vonnissen, 11, 649 (vonnissen van 24 juni 1920); Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, krijghof. Arresten 1849-1950, 121, 539-542 (arrest van 4 november 1920); Ibidem, krijghof. Dossiers 1915-1954, doos 194, dossier 539-542/1920; Pasicrisie, 1921, I, pp. 223-224; J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen (november 1918 tot juli 1925). Deel 2, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 4, pp. 328-331.

63 S. Clemen, *Heuvel, Jozef van den*, (Nevele 15 augustus 1889 - Antwerpen 25 december 1966), in: NEVB [...], pp. 1438-1439.

van betichtten dat hij in Göttingen goede maatjes was met Godfried Rooms⁶⁴, Piet Van Rossem⁶⁵, Pieter Bessem⁶⁶, Leo Delfosse⁶⁷, Hendrik Van Hoofstadt en Jozef Pluym⁶⁸, zijnde de toenmalige kopstukken van het Vlaamse activisme in Göttingen. Hij zou er ook geregeld hebben rondgelopen in burgerkledij, een privilege dat de Duitsers alleen toestonden aan fervente activisten. In Heiligenstadt zou hij één van de vertrouwenspersonen van de Duitsers geweest zijn en in die hoedanigheid meerdere voordrachten hebben gegeven over de noodzakelijkheid van een bestuurlijke scheiding in België, over de steun die moest verleend worden aan de politiek van de Raad van Vlaanderen, over de heilzame werking van een Duitse overwinning en over de verdrukking van de Vlaamse soldaten aan het Belgische IJzerfront. In het activistische kamptijdschrift *Onze Taal* zou hij drie artikelen hebben geschreven waarbij hij in het eerste artikel lofbetuiging uitte voor de Raad van Vlaanderen, in het tweede artikel zijn positieve ervaringen met het 'Deutsch-Flämisch Gesellschaft' in Marburg neerschreef en in het derde artikel een uitbundig verslag uitbracht over het bezoek van August Borms aan Marburg. In de rekeninguittreksels van het propagandacomité van de Raad van Vlaanderen in Brussel kwamen op zijn naam meerdere betalingen voor van propagandakosten in krijgsgevangenenkampen. Volgens de krijgsauditeur van Brabant maakte Vandenheuvel zich door dat alles schuldig aan een inbreuk op artikel 118bis Sw. en moest hij hiervoor gestraft worden met een opsluiting van vijf jaar.

De krijgsauditeur van Brabant liet Vandenheuvel aanhouden op 2 augustus 1919 en opsluiten in de gevangenis van Vorst. Tijdens zijn daaropvolgende ondervragingen ontkende hij categoriek alle betichtingen. Door bemiddeling van zijn verloofde, Maria Brughmans, aanvaardde Van Cauwelaert om Vandenheuvel te verdedigen voor de krijgsraad van Brabant. Daarvoor liet Van Cauwelaert op 17 en 19 november 1920 meerdere getuigen ten ontlaste verhoren, waaronder Ernest Claes, toen staatsbediende en wonende in de Poststraat, 58 in Brussel. Op de zitting van de krijgsraad van 19 november 1920 betoogde Van Cauwelaert dat er geen enkel bewijs werd gevonden om artikel 118bis Sw. op Vandenheuvel toe te passen. De krijgsraad volgde hem hierin en sprak Vandenheuvel vrij op 20 november 1919.

— 64 J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme [...] Deel 2, pp. 323-326.

65 J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme [...] Deel 2, pp. 314-315 en N. Wouters, Rossem, Piet (eigenlijk Petrus) A. van (sr.) (Temse 11 december 1894 - Turhout 13 februari 1971), in: NEVB [...], pp. 2665-2666.

66 J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme [...] Deel 2, pp. 322-323 en D. Luyten, Bessem, Piet (Mechelen 8 maart 1892 - 2 november 1964), in: NEVB [...], p. 473.

67 J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme [...] Deel 2, pp. 313-314.

68 J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme [...] Deel 2, pp. 319-322.

Auditeur-generaal Van Zuylen van Nyevelt tekende tegen deze vrijspraak hoger beroep aan en weigerde intussen om Vandenheuvel in vrijheid te stellen. In een verzoekschrift aan het krijgshof protesteerde Van Cauwelaert tegen die verdere aanhouding, maar kreeg hiervoor op 17 december 1920 ongelijk van het krijgshof. Tijdens zijn verdediging voor het krijgshof wees Van Cauwelaert er nu ook op dat de houding die Vandenheuvel in 1914 als soldaat in Namen en later als ziekenoppasser in Soltau en Göttingen aannam, aantoonde dat hij toen helemaal niet handelde met het kwaad opzet dat vereist was voor artikel 118bis Sw. Het krijgshof nam die redenering over in zijn arrest van 4 februari 1921 en sprak Vandenheuvel opnieuw vrij.⁶⁹

VAN CAUWELAERT IN HET STRAFPROCES TEGEN GEORGES DE VOS

Enkele maanden later verdedigde Van Cauwelaert ook Georges De Vos, korporaal in het 2de linieregiment (2de legerdivisie)⁷⁰, voor het krijgshof. In 1916 hadden de Duitsers De Vos aan het IJzerfront gevangengenomen en was hij eerst in Wahn en later in Altengrabow als krijgsgevangene opgesloten. Na de Wapenstilstand keerde hij terug naar België en deed hij tot juni 1919 dienst in de militaire administratie waar hij opdiende in de mess van de hogere officieren. Na zijn demobilisatie nam hij opnieuw zijn vroegere functie op van treinwachter in Kortrijk. Midden 1921 vorderde het krijgsauditoraat van West-Vlaanderen tegen hem een gevangenisstraf van twee jaar op grond van een inbreuk op artikel 118bis Sw. en meer specifiek omdat hij in het krijgsgevangenkamp van Altengrabow lid was geweest van het 'Vlaamsch komiteit', er zijn medegevangenen had opgehitst tegen de Belgische regering in Le Havre en er allerlei activistische kranten, zoals *Het Vlaamsche Nieuws* en *De Gazet van Gent*, had uitgedeeld. Hij zou er ook zijn medekrijgsgevangenen hebben aangespoord om op 25 juli 1918 een voordracht van August Borms bij te wonen en deze laatste nadien in burgerkledij hebben rondgeleid in enkele omliggende arbeidscommando's. Daarnaast zou hij er zijn medekrijgsgevangenen die door de Duitsers uit hun krijgsgevangenschap werden ontslagen, ertoe hebben aangezet om naar Vlaanderen terug te keren en niet naar Zwitserland of Frankrijk zoals de Belgische regering bepaald had. Hij zou er ook voor gezorgd hebben dat de Duitsers een medekrijgsgevangene die op 25 juli

— 69 Alle gegevens over dit strafproces en de tussenkomsten hierin van Van Cauwelaert zijn te vinden in Brussel, Justitiepaleis, Archief auditeur-generaal, krijgsgaad Brabant. Vonnissen, 37, 845 (vonnis van 19 november 1920); Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, krijgshof. Arresten 1849-1940, 124, 642 (arrest van 17 december 1920) en 125, 86 (arrest van 4 februari 1921); Ibidem, krijgshof. Dossiers 1916-1954, 205, 86; Antwerpen, Letterenhuis, Archief Van Cauwelaert, 29; J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog in de Duitse krijgsgevangenkampen (november 1918 tot juli 1925). Deel 1, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 3, pp. 247-249.

70 Georges De Vos werd geboren in Sint-Denijs bij Zwevegem op 2 januari 1890.

1918 luidkeels protesteerde tegen de onvaderlandse uitspraken van August Borms, samen met een aantal andere krijgsgevangenen die zijn politieke opvattingen niet deelden, naar een strafkamp in Gross-Oesterwitz werden gezonden.

De Kortrijkse advocaat Robert Vermaut verdedigde De Vos op 16 april 1921 voor de krijgsraad van West-Vlaanderen, maar had hierbij duidelijk geen succes. Nog diezelfde dag veroordeelde die krijgsraad immers De Vos tot een gevangenisstraf van twee jaar. Meteen werd hij ook aangehouden.

Na die veroordeling vroeg Vermaut aan Van Cauwelaert om hem bij te staan tijdens de verdediging van De Vos in hoger beroep. Van Cauwelaert aanvaardde die opdracht en meldde dit op 23 april 1921 aan de auditeur-generaal. Bij brief van 6 juni 1921 vroeg hij aan voorzitter Wellens van het krijgshof om de strafzaak te bespoedigen. De zaak kwam voor het krijgshof op 20 juni 1921 en Van Cauwelaert had die dag duidelijk meer succes dan Vermaut want het krijgshof sprak die dag De Vos vrij over de gehele lijn. Nog diezelfde dag werd hij uit de gevangenis ontslagen.⁷¹

—— 71 Alle gegevens over dat strafproces en de tussenkomst daarin van Van Cauwelaert werden gevonden in: Brussel, Justitiepaleis, Archief van de auditeur-generaal, krijgsraad West-Vlaanderen. Vonnissen, 12, 118 (vonnis van 16 april 1921); Brussel, ARA 2. Depot J. Cuvelier, krijgshof. Arresten 1849-1950, 121, 404 (arrest van 20 juni 1921); Ibidem, krijgshof. Dossiers 1915-1954, doos 219, 404; Antwerpen, Letterenhuis, Fonds Van Cauwelaert, 24; J. Monballyu, De strafrechtelijke repressie van het Vlaams activisme [...] Deel 2, pp. 331-332.